

ներկայացընեն, այլ թե կրկնաօրի այս ձեւը ժառանգութիւն է մնացած նախալեզուէն, եւ ըստ որում շատ պարզ եւ շատ բնական միջոց լինէ էր, մինչեւ այսօր ալ կենդանի մնացած է մեր մէջ:

Նոյն ապահովութիւնը չկայ սակայն երկրորդին համար. ճշմարիտ է թէ նախալեզուէն արմատները, ինչպէս նաեւ անոր ժառանգները, կրկնութեան ժամանակ ձայնաւորի փոփոխութիւն կը կրեն, բայց մերն ալ ասոնց հետ վերաբերութիւն ունի՝ արդեօք: — Թերեւս:

Երրորդ ձեւը չկայ մեր միւս ցեղակից քոյրերուն մէջ: Ասոր հակառակ Ցուրանեան ըստան լեզուներուն զով ասոր հետքը կը գտնենք. արդի թուրքերէնը մերինին ճիշդ հաւասար զօրութեամբ այսպիսի կրկնաւորներ կարող է կազմել. բայց այս կը թուի թէ Հայացմէ փոխառեալ է, քանի որ միայն Ժողովրդական լեզուին մէջ գոյութիւն ունի: Աւելի իսկապէս են կովկասեան լեզուները. այսպէս վրացերէնի, ինչպէս եւ լազերէնի մէջ (Համա. մեր Etude sur la langue laze աշխատութիւնը. Paris 1899. էջ 38, 71, 73 եւն) Ժ տառը իբրեւ աւելորդ կարող է կցուիլ բառերու սկիզբը կամ վերջը. Օր. լազ. žora, žoram, mžora՝ արեգակ. nosei, noseim՝ խելացի. goči, gočim, mgoči՝ մարդ եւն: Հաւանական է ուրեմն որ մեր ձեւին ալ ծագումը կովկասեաններէն ըլլայ:

Զորորդ ձեւին վրայ օրինչ ունիք բռնա, քանի որ բոլոր հնգերկրականները մեզի համաձայն են:

Հինգերորդը զժամատար համաձայն չէ ընդհանուր հնգերկրական լեզուներու ոգւոյն: Արարեւ ծանօթ է լեզուաբաններուն որ հնգերկրականներուն մէջ միշտ վերջինն է որ աւաջինին վրայ կ'ազդէ, մինչ հակառակը յատուկ է Ցուրանեան կուռած լեզուներուն. օրինակ թուրքերէնին. որ կ'ապացուցանէ առաջիններուն մտքի արթնութիւնն եւ վերջիններուն դանդաղութիւնը: Ուստի եւ զժառար է ընդունիլ որ այս կարգի ձեւերն ալ բնիկ հնգերկրական ըլլան. յայտնի է որ յետին հայ ծնունդ են, բայց ի հ, ի, ք յատկերով սկսող բառերին, որոնք իրենց այս առերը կորսնցնցած են պարզապէս ներդաշնակութեան պատճառաւ, հետեւաբար իսպաղէս առաջին ձեւէն են:

Վեցերորդ ձեւին համար վերը չորս ենթադրութիւն ըրած էինք եւ ասոնցմէ երեքը միայն կարելի գտած. այս երեքն ալ ուրիշ

բանի չեն ծառայեր, բայց եթէ քակել հանել մեր վեցերորդ Վոյսած ձեւը, եւ մաս մը (երկրորդ ենթադրութեան հպատակողները) մօտեցընել հինգերորդ ձեւին, իսկ աւելի մեծ մաս մը (երրորդ եւ չորրորդ ենթադրութեանց հետեւողները) տանիլ դնել չորրորդ ձեւին մէջ, ըստ այսմ առաջինները յետին հայկական ծնունդ, իսկ վերջինները բնիկ նախալեզուէն են:

Միակ ինգիր մը կայ որ ամբողջ ձեւերուն համար ալ կը զօրէ. այն է որ մինչ մեր քոյրերն առ հասարակ կատարեալին եւ գերակատարին մէջ պահած են կրկնաւոր եղանակը, ընդհանուրն մեր մէջ ամբողջ բայը կրկնաւոր է (Համա. Սանսկրիտի կրկնաւոր ներկական): Բայց ասով մեր այժմեան կրկնաւորներուն ճոխ եւ զանազանապատեալութիւնը գեղեցիկ համաձայնութեան մասն կ'ըլլայ կրկնաւոր կատարեալներու բնաջնիւր կորստեան հետ. միշտ կորուստը միւսին գոյութեան պատճառաւ է եւ միշտ գոյութիւնը միւսին կորստեան պատճառաւ:

Հ. Յ. ԱՅԺՈՒՄՆ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԽԻՐԱՐ ԵՒ ԻՐԻ ԲՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆ

(Ըրբանայն-Բիւն):

Բաւական երկարեցաւ մեր ուսումնասիրութիւնն յատկապէս այն խնդրոյ մասին թէ ինչ գիրք եւ դէր ունեցած էր խիկարայ իմաստութիւնն ընդհանուր գորկանութեան մէջ: Ետեւկէ եւ Լսկման երկու գլխաւոր անուններն էին, որոնց կապը խիկարի հետ մանրամասն քննութեան արժանի էր. յետոյ կը մնար ընդհանրապէս արեւելեան եւ արեւմտեան գորկանութեան մէջ խիկարի կատարած դերն եւ ըրած ազդեցութիւնը կշռել: Այս ամէնը նիւթ էին նախընթաց բաժնիներու մեր ուսումնասիրութեան, զոր եթէ չենք ուզեր կիսակատար թողուլ՝ լրացնելու ենք նոյն կարգի, բայց ծանրակշռութեան տեսակետով ամենակարեւոր մէկ խնդրով: Այս խնդիրը կը կայանայ յայնմ որ արեւոք եւ ինչ կապ կայ ու կրնայ ըլլալ Աքիկարի պատմութեան նախնականին եւ առանձիններուն մէկ կողմանէ, եւ չին եւ Նոր Կտակարանի այլեւայլ տեղերուն մէջ՝ միւս կողմանէ:

Թիւրիմացութեան տեղի չտալու համար կրկնեք Տոս գործեալ, ինչ որ Ցովրէիցոյ դրոյ վրայ խառած ժամանակն ըսիք, թէ նախ երբ խոջը կ'ըլլայ Աքիկարու եւ Ս. Գրոյ պլլեւայլ տեղերու համեմատութեանց մասին, բնականապէս չեն հասկնողիք խիկարայ արդի օրէնականներն եւ ոչ ընդհանրապէս «խիկարայ» զոյոյք, այլ անոր նախնական օրէնագիրքի՝ Աքիկարու պատմութեան: Այս նախ-

մանասել է և՛ դառն փորձել է խռոտի, Ինչէ. կը հասկերայ Տաբիթ այս զվարէ: Ու այլ ինչ բայց Ս.Եփրայու եւ Նազաւայի պատմութեան հանուն հետեւեալթիւնն, ինչպէս բացորոշ կ'ըլլայ Տաբիթ-ից ջով Ս.Եփրայու Նազաւայի տեղէն զոր արդէն յաւաճ բերեց, այսինքն (Թ.Գ. 12)՝ «Սալ Ս.Եփրա- քարոս ապրեցաւ... եւ էջ նա (Նազաւ) փրկաւ ինքան ի խռոտի. եւ Մանան (Ս.Եփրայու) գլուղ ուղ- արձակէն եւ աղբիւսը յառաջ մտնա (յորդաղթի)է զոր թաղից նմա, եւ Ալամ (Նազաւ)՝ անկաւ յորդաղթի եւ կորեւն, Հոս ալ Տաբիթայի զժնդն իմաստ կ'ունենայ՝ միայն երբ նիգատից զայն Ս.Եփրայու պատմութեան հանուն աւանտ մը: Եւ այսպէս երկու գորց կապը կը հաս- տատուի նաեւ առանձնեալով, Միայն թէ Հոս գիտութարութիւն զը կրնայ հասուիլ: Տաբիթայ լաւ էր շէշտուի միշտ «աղբաւթիւն» բնկը յաւելութիւն, ինչպէս նաեւ յիշեալ տեղէ Ս.Եփրայի Տամար ալ յառկայեցաւ կը հաստատուի թէ «արար ուղբաւթիւն» եւ անով փրկուեցաւ մահահանէ- րայց արդ խիկարու ջով Տաբիթից գանեք՝ «աղբ- միւթիւն» բնկը մասին բան մը, մշ ալ աւանտ մը: Միայն թէ միկնութիւնը գիբիլի է, եւ այս միկնութիւնը դալափար մը կու ապ նախնականին եպակն կ'ախն: «Պարզութիւն» Ս. Գորջ մէջ յառուկ Իմաստ մ'ունի զոր Յոյնք ալ ձեռնորոշող բացատրութեամբ յայնպէլ Լանացած են, այս բա- ւարժը տալբարանի թարգմանութիւն եղած են ա- րամեական Երդչ յառուկ բացատրութեանն որ կը նշանակէ թէ՛ «Պարզաւթիւն» (տաբը պարզածու- րէն) եւ թէ՛ «Արարաւթիւն» զիջանդարեւ: (Հմտ. այսպէս նաեւ Մատթ. Զ.1՝ «Եղբայրքաւ լուրբաւթիւնն ձերում մի տունէլ առաջի մարդկան» նման) Այս կը տեսնէ՛ Ս. Գորջ մէջ շատ տեղեր, նաեւ Տաբիթի մեծէ՛. եւ կը տեսնէք որ յոյն էլ լաւատ Տեւեալորդի նաեւ Հայ թարգմանը այս մէկ բառին երկդիկ իմաստը բացատրելու համար կրկին լաւաւով անկախած են թարգմանէն, օրինակ հա- մար Տաբ. Թ.Գ. 9՝ «Ողբ առնեն լուրբաւթիւնն եւ լուրբաւթիւնն (յոյն) մի քուցտէն ձեռնորոշան աս ծիսաօսնալ»: Եղբի կնքը, եւ նմանքն,՝ ուր

քնադիրը յիշեալ նշոյն միտակ բառն է: Այժմ՝ նախակողմ իրն այս առնակաբով, այսինքն որ հնոց լով՝ «դրամութիւն» եւ «արդարութիւն» յաւաքակց գաղափար մէն էին միեւնոյն բառով բացատրաւ, կը գտնեիք որ Արեւիկարու լով ալ չըր պակտեք այս մտայն առումը, նաեւ աղքի յոկիար մէջ կայ օրինակի համար սա խօսքը՝ հայերենէն համեմատ՝ «Որդեգան, աշխարհութիւն եւ անհատ»-իւն էն (հայմա) «դրամութիւն եւ արդարութիւն»): Ինչիւն ղեւ եւ աղքիցոյն զի», են: Յայտնապէս Արեւիկար նախնականին մէջ ալ կար հոս միայն յիշեալ արտաբանայն բառը:

Երկրորդը կեա մ'որ նայպէս առեւերկոյթ գառաւորութեան մօն է, կրկին առիթ կու տայ նախա-
նախանքն ուրիշ ձեւ կէտ պարզեան: Տօրիւթէ
կ'ըսէ (Բ, 18) որ Աբելիւոր դարձանայ զինքն իւր
կրտսէրեան առնել երկու ապրի «միշտ շտապ»
յեղնաշրջող: Աբգի ձեւը (ԻԲԻԼ) ի՞նչ նշանակող
այսպիսի ճամբորդութիւն մը: Այս հակառակու-
թիւնը կրնայ մեկնուի նաեւ անով, եթէ ուզուի,
որ նախնախանքն ժողովուրդ արգի «Իսկապիւրի» ձեւ
առնելու տունն դուրս մնացած է այս պարագան:
Սակայն շատ աւելի լաւ է ուրիշ մեկնութիւն մը,
որը կու տայ Գրիշու գիտնականը: Այսինքն՝
գրաբար է Եւթիմիոսի այդք Երեմիայի երեսն ըն-
կերցումն: Աբելիւր Թուտուրոյի կամ գեանախփորի
մէջ պահանջուած, ինչպէս գիտենք: Արդ Տօրիւթի ալ
նայել կ'ըսէ իս ըստ Գրիշուի, այսինքն՝ «միշտ եւ շտա-
պա նա ի խառնութեան» (կամ՝ Գ. գեանախփորն) իսկ արդ
ընթացին ընչ (Թաւրէն) բառը շատ նման էր Տօրէ
«Եթէ» (Եղեղայիշու) անուն, որ անունն ըստ այլմ
յիշեալ: «Թաւրուտ», բառին յոյն Թաւրմանչին
սկսել հասերկարէն յառաջ եկած ըլլալն է: Եթէ է
ուղիղ է կարծիքը (— վասն զի գառաւորութիւններ
կրնան հանաքի, եւ ընդհանրապէս աւելի պարզ
մեկնութիւն ալ կրնայ տրուի,² —) կայսղակու-
թեան ընդ մ'ալ այս կ'ըլլայ: — Սակայն անցնինք
այժմ կրնալ կէտեան:

(C-10-2-1-1-1-1)

L. B. S.

1 Տես Հանդի. Ամե. էջ 79. Ծանոթ. 2:
 2 Նշման առեկել լեռնշանդարանի վրա գտնվեց: Առ. Սե-
 րաբյան խր. 12 (առ. Վեհապետ. 1833. իր 15) «Գումարաբան
 պարսկ. թիթիկ չափաշարնա թա» եւ այն փրկեցե՞լ զգեղ
 յամանիս շարանարանդ Դ
 3 Հմմտ. առաքարան լօյ) (առքարան թիթեւ եւ ուրեշ
 հմտ. լօյ) (առքարան թիթեւ, առքեղ): Նշմ իարգե թարբ-
 անուկ թիթեւ յաման եւ նաեւ. առաքարանի եղան թար-
 թարքարանու թիթեւ զեղ, պարգեւ Զգեղեւ եւ թա: Գ
 4 Այսպէս օրինակի Համար նոյն իսկ Աղմ. ԶՃԻ. 4
 4 խորանի մէջ՝ Բնորանը, գլխաւ եւ աղբար եւ Յերկո այս ե-
 րանասուղ եւ բաշ զաղբարի «աղբար բաւազ» Զարկեցիլ զով
 Հմմտ. Գ. 6-7 «...եւ ամանեկուն օրդ զորմն զաղբարու
 թիթեւ. յնչեղք քոց առնեղեա զաղբարան թիթեւ, եւն. Գ. 8,
 11, Գ. 8, Եւն. Գ. 8, առ նաեւ. զաղբարը:
 5 Բն. Թէշ օրինակիս Թ. Գմի. Գ. 8 «Բաւրի եւ աղմթը
 պաշտը եւ աղբարան թիթեւ, եւ արմարան թիթեւ Գ. 11՝
 «Լեբ զու աղբարմ եւ աղբար Գ. 14 Դ՛նր եւ աղբար
 անու թիթեւ թեւ եւ աղբարան թիթեւ զու յառնեւ. (Հայերենին
 մէջ իւր պալմանի Հոս Գ. 10-17 Համարները)

Գ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԲԱՂԱՋԵԱՆԵՆ ԵԿԵՂԵՑԵԱՆԵՆ ՎԵՐՉՈՒԹԵՆ ՊԵՆՏԵ-
ՄՈՒՆԵՆԵՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒԹԱՆՍՈՑ ՀԱՐԱՐԿՈՒԹԵՆԵՆ
(Երբան-Էրբան)

Բողոքական եկեղեցւոյն աղերսագիրներն,
առանց արձագանգի չմնացին: — Ինչպէս տե-
սանք խնդիրը՝ Դրանսիրուանիոյ կառավարու-

1 Յետ էջ 157: Ասորերեն, աբխ. խոսքի մե մեջ
ունի նշանը. «Կրդեան, յաճեալ փառաց նստալի
գեղ և Կա. յաճեալ իմոյ կորեանեցիք զիս (— Հոյ, էջ
158): Բայց բարբառներն է՛ք գրեաց զիս և նման խոսք մ'ալ
ստալս:

«Այսպես Աբխկարու պատմութեան պէս կ'ենք, որ Նա-
դան կը լիարժեք անկարգութիւններ ընել ծառայից եւ ազա-
նեաց հետ՝ ընականապէս կ'ենթադրէ որ Աբխկար պէս յիշ-
քին բացակայ էր ճամբարդութեամբ, եւն: